

БУРКИНСЬКИЙ Б.В.

*академік НАН України, д-р екон. наук, професор, директор
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: oss_iprei@ukr.net
HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-9303-0898*

ВЕНГЕР В.В.

*канд. екон. наук, провідний наук. співроб
Інститут економіки та прогнозування НАН України
Панаса Мирного, 26, м. Київ, Україна, 01011
E-mail: vengerv@ukr.net
HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-1018-0909*

ОСИПОВ В.М.,

*д-р екон. наук, професор, ст. наук. співроб
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: osipov@gmail.com
HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-1657-9849*

НАЦІОНАЛЬНИЙ РИНОК МЕТАЛОПРОДУКЦІЇ: НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ

***Актуальність.** Важливість продукції гірничо-металургійної галузі в умовах глобалізації та інтернаціоналізації світових сировинних і товарних ринків полягає в забезпеченні металоемних галузей якісною сировиною. У статті розглянуто тенденції розвитку світового ринку металопродукції. Проаналізовано динаміку товарної структури світового експорту основних видів металопродукції. Виявлено зростання обсягів світового споживання продукції сировинного характеру, особливо залізної руди. Проаналізовано динаміку товарної структури вітчизняного експорту металопродукції. Розглянуто можливі шляхи зниження рівня залежності металургійної галузі України від зовнішньоекономічної кон'юнктури. Розроблено та запропоновано основні напрями формування державної політики конкурентного розвитку металургійної галузі.*

***Мета та завдання** полягає в обґрунтуванні основних шляхів щодо формування та реалізації політики конкурентного розвитку металургійної галузі України на інноваційній основі.*

***Результати.** У статті проведено комплексний аналіз світових тенденцій і трендів за 2000-2016рр.: виробництва та споживання сталі; експорту основних видів металопродукції; географії експортних потоків металопродукції, а також динаміки розвитку внутрішнього та зовнішнього споживання. На основі проведеного аналізу представлено стратегічне бачення державної політики конкурентного розвитку металургійної галузі. Метою Державної програми модернізації та розвитку металургійної галузі України до 2027 року має стати: модернізація виробничих потужностей на основі визначення пріоритетних напрямів структурної перебудови галузі, орієнтованих на виробництво екологічно чистої та конкурентоспроможної металопродукції. Запропонована стратегія розвитку галузі повинна формуватися на пріоритетах концепції неоіндустріалізації національної економіки в основі якої лежать: власні ресурси; нові технології; активний внутрішній попит. Саме вони є тими вирішальними факторами, які зможуть вивести металургійну галузь на шлях економічного зростання та глобальної конкурентоспроможності.*

***Висновки.** Металургійна галузь України повинна бути каталізатором сталого зростання економіки за рахунок інноваційного шляху розвитку в результаті триєдиної взаємодії освіти, науки та бізнесу при державній підтримці й удосконаленні інституціонального середовища.*

***Ключові слова:** металургійна галузь, ринок металопродукції, експорт, імпорт, зовнішньоекономічна кон'юнктура, державна політика конкурентного розвитку.*

BURKINSKY B.V.

Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Dr. Econ. Sciences, Professor

Director Institute of Market Problems and Economic&Ecological Research of NAS of Ukraine

French Boulevard, 29, Odesa, Ukraine, 65044

E-mail: oss_iprei@ukr.net

HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-9303-0898

VENGER V.V.

Cand. econ sciences, leading sciences.

Institute of Market Problems and Economic&Ecological Research of NAS of Ukraine

Academy of Sciences of Ukraine

Panasa Mirny, 26, Kiev, Ukraine, 01011

E-mail: vengerv@ukr.net

HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-1018-0909

OSIPOV V.M.

Dr. Econ. Sciences, professor

science scholar co-worker

Institute of Market Problems and Economic&Ecological Research of NAS of Ukraine

Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine

French Boulevard, 29, Odessa, Ukraine, 65044

E-mail: osipov@gmail.com

HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-1657-9849

NATIONAL MARKET OF METAL PRODUCTION: DIRECTIONS OF POLICY FORMATION OF COMPETITIVE DEVELOPMENT

Topicality. *The importance of the mining and metallurgical industry in the conditions of globalization and internationalization of world market of raw materials and commodity market is to provide metal-intensive industries with high-quality raw materials. The article deals with the tendencies of development of the world market of metal products. The dynamics of the commodity structure of world exports of the main kinds of metal products is analyzed. The growth of volumes of world consumption of raw material products, especially iron ore, was revealed. The dynamics of the commodity structure of the domestic export of metal products is analyzed. Possible ways of reducing the level of dependence of the metallurgical industry of Ukraine on the foreign economic situation are considered. The main directions of the state policy forming of competitive development of the metallurgical industry have been developed and proposed.*

Aim and tasks *are to substantiate the main ways of forming and implementing the policy of competitive development of the metallurgical industry of Ukraine on an innovative basis.*

Research results. *The article provides a comprehensive analysis of world trends and trends for 2000-2016: production and consumption of steel; export of basic types of metal products; geography of export flows of metal products, as well as the dynamics of development of domestic and external consumption. On the basis of the analysis, the strategic vision of the state competition policy of the metallurgical industry is presented. The purpose of the State Program for Modernization and Development of the Metallurgical Industry of Ukraine until 2027 should be: modernization of production capacities on the basis of identifying priority areas of structural reorganization of the industry focused on the production of environmentally friendly and competitive metal products. The proposed strategy for the development of the industry should be formed on the priorities of the concept of neoindustrialization of the national economy based on: own resources; new technologies; active domestic demand. They are the decisive factors that can bring the metallurgical industry to the path of economic growth and global competitiveness.*

Conclusions. *The metallurgical industry of Ukraine should be a catalyst for sustainable growth of the economy at the expense of the innovative way of development as a result of the triple interaction of education, science and business with state support and improvement of the institutional environment.*

Key words: *metallurgical industry, metal products market, export, import, foreign economic situation, state policy of competitive development*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Особливістю сучасного етапу розвитку світової економіки є поглиблення інтернаціоналізації та глобалізації світових сировинних і товарних ринків. Важливе місце на цих ринках належить продукції гірничо-металургійної галузі. Її важливість полягає у тому, що саме металургійна галузь виготовляє сировину для машинобудування, транспортної, будівельної та інших галузей світової економіки. Проте зростання кількісних показників світової торгівлі продукцією чорної металургії призводить до загострення конкуренції, яка, у свою чергу, поступово витісняє українську металопродукцію з традиційних ринків збуту.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Питанням розвитку світового ринку металопродукції і місцю українських виробників в ньому присвячені публікації багатьох вітчизняних вчених. Так, зокрема, Т.О. Власюк [1] аналізує стан та потенціал розвитку металургійної галузі України на світовому ринку. Значну увагу автор приділяє наслідкам укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС для металургійної галузі, визначає пріоритети державної економічної політики щодо її розвитку. О.С. Хижняк [2] досліджує виробничо-господарський потенціал металургійних підприємств України в умовах економічної кризи. О.М. Анісімова [3] аналізує структуру виробництва та споживання металопродукції за регіонами світу, структуру обсягу експорту та імпорту металургійної продукції на світовому ринку. С.В. Чередніченко [4] досліджує тенденції розвитку світового ринку металопродукції, а також перспективи України щодо збільшення її частки на ньому, розраховує прогнозну модель динаміки світового виробництва сталі. Д.А. Довгань [5] вивчає перспективи для металургійної галузі України з урахуванням динаміки розвитку світового ринку чорних металів. Л.М. Янів та І.Ю. Приварникова [6] на основі існуючих прогнозів світового споживання сталі розглядають можливі напрями розвитку підприємств металургійної галузі та обґрунтовують перспективні ринки збуту для вітчизняної металургійної продукції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій стосовно розвитку світового ринку металопродукції та місця у ньому вітчизняних металовиробників, питання щодо формування політики конкурентного розвитку залишаються досі не вирішеними.

Формулювання цілей дослідження полягає у розробці основних напрямів щодо формування політики конкурентного розвитку підприємств металургійної галузі України.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. За даними World Steel Association у 2016 р. у світі було вироблено 1628,1 млн т сталі, що майже вдвічі більше, ніж за аналогічний період 2000 р. (848,9 млн т) та на 2,5% менше, ніж у 2014 р. (1669,5 млн т) (рис. 1).

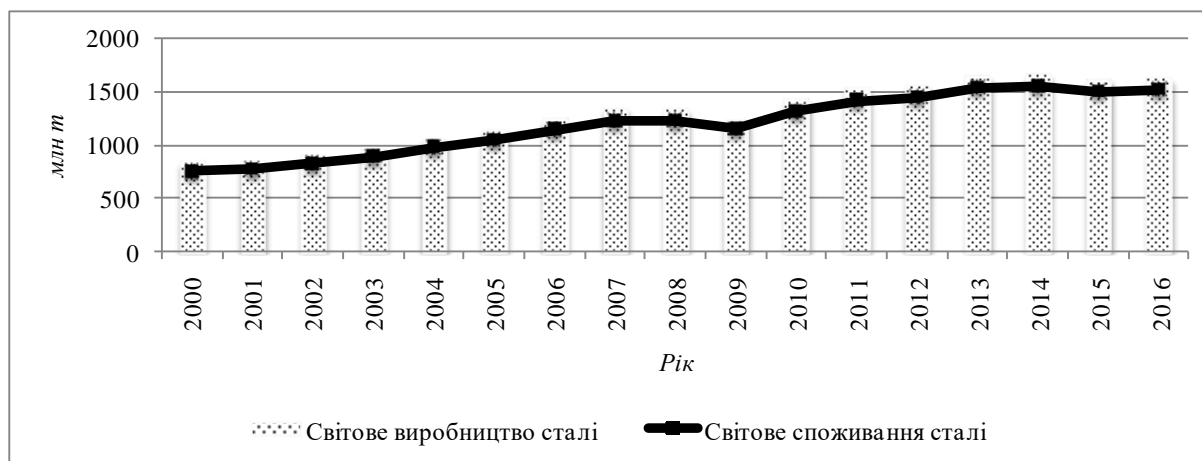

Рис. 1. Динаміка світового виробництва та споживання сталі у 2000–2016 рр., млн т

Джерело: складено за даними: Steel Statistical Yearbook 2010; 2017 / World Steel Association: URL: <https://www.worldsteel.org>

До основних найпоширеніших товарних груп, які виготовляються підприємствами світової гірничо-металургійної галузі та є об'єктом торговельних угод на регіональних ринках металопродукції відносять: залізну руду, металобрухт, чавун, напівфабрикати та готовий прокат.

Динаміка товарної структури світового експорту основних видів металопродукції протягом 2000–2016 рр. наведена на рис. 2.

Як видно з рис. 2, у структурі світового експорту основних видів металопродукції домінують залізна руда та готовий прокат, на яких і зупинимо свою увагу. Їх сумарна частка протягом періоду, що аналізується коливалася від 84,8% у 2004 р. до 92,8% у 2016 р.

При цьому, якщо частка світового експорту залізної руди поступово збільшувалася (з 56,9% у 2000 р. до 73,4% у 2016 р.), то частка готового прокату постійно скорочувалася (з 29,0% у 2000 р. до 19,4% у 2016 р.). Така тенденція свідчить про те, що у світовій торгівлі металопродукцією відбуваються зміни у бік зростання попиту на товари сировинного характеру.

За останні сімнадцять років серед найбільших країн, світових експортерів залізної руди можна виділити Австралію, Бразилію та Індію. Їх сумарна частка у загальній структурі світового експорту залізної руди коливалася від 70,6% у 2000 р. до 79,0% у 2016 р. (рис. 3).

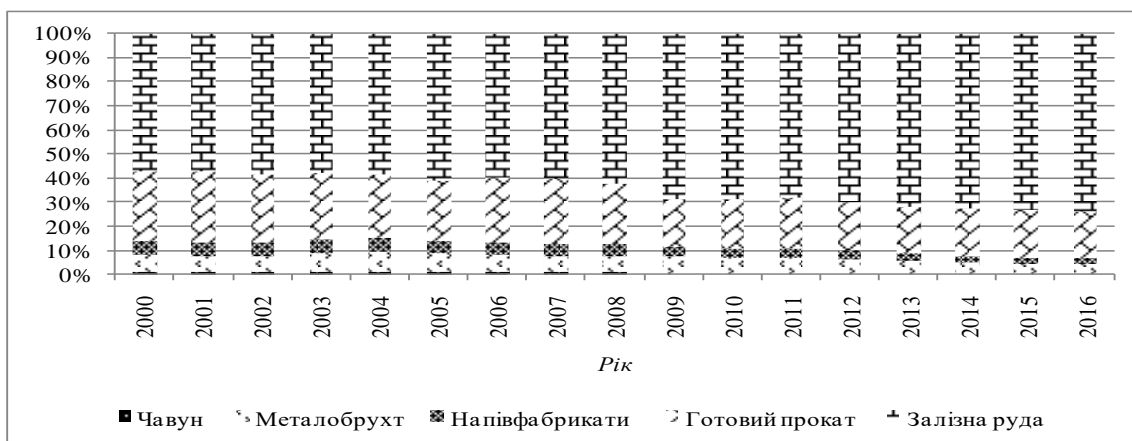

Рис. 2. Динаміка товарної структури світового експорту основних видів металопродукції у 2000–2016рр., %

Джерело: розраховано за даними: Steel Statistical Yearbook 2010; 2017 / World Steel Association: URL: <https://www.worldsteel.org>

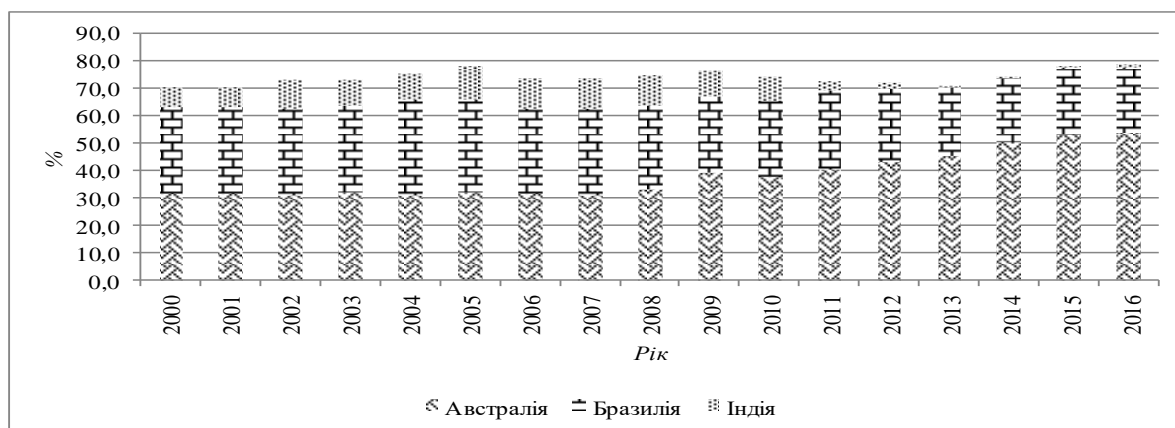

Рис. 3. Частка найбільших країн у структурі світового експорту залізної руди у 2000–2016 рр., %

Джерело: розраховано за даними: Steel Statistical Yearbook 2010; 2017 / World Steel Association: URL: <https://www.worldsteel.org>

Водночас як видно з рис. 3, частка експорту залізної руди з Австралії постійно зростала: з 31,5% у 2000 р. до 54,0% у 2016 р. Таке зростання відбулося в основному за рахунок суттєвого скорочення експорту з Індії (з 7,0% у 2000 р. до 1,4% у 2016 р.) і частково з Бразилії, яка за період, що аналізується скоротила обсяги експорту на 8,5 в.п.

Суттєве скорочення обсягів експорту залізної руди Індією обумовлено, насамперед, значним збільшенням (у понад 3,5 рази) у цій країні обсягів виробництва сталі, з 26,9 млн.т. у 2000 р. до 95,5 млн.т. у 2016 р. Скорочення ж обсягів експорту Бразилією викликане, у першу чергу, жорсткою конкуренцією на світовому ринку залізної руди.

Попри зростання фізичних обсягів експорту залізної руди з України, її частка у загальносвітовій структурі протягом періоду, що аналізується скоротилася на 1,4 в.п. – з 3,9% у 2000р. до 2,5% у 2016 р.

У регіональному розрізі основними імпортерами залізної руди є країни Азії та Європи. Серед країн азійського регіону найбільшими імпортерами залізної руди є Китай, Японія та Південна Корея. Їх сумарна частка у загальносвітовій структурі імпорту у 2016 р. зросла порівняно з аналогічним періодом 2000 р. на 33,3 в.п. (з 47,1% у 2000 р. до 80,4% у 2016 р.). Особливо помітним є зростання імпорту залізної руди до Китаю (рис. 4).

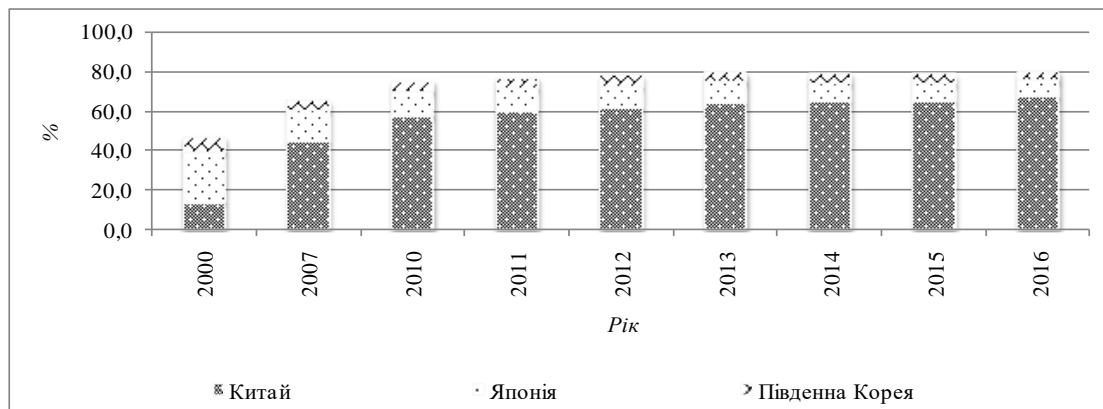

Рис. 4. Частка найбільших країн азійського регіону у загальносвітовому імпорті залізної руди у 2000–2016 рр., %

Джерело: розраховано за даними: Steel Statistical Yearbook 2010; 2017 / World Steel Association: URL: <https://www.worldsteel.org>

Так, якщо у 2000 р. частка Китаю у загальносвітовому імпорті залізної руди становила 13,7%, то у 2016 р. цей показник зріс на 53,5 в.п. до 67,2%. Водночас частка Японії та Південної Кореї за період, що аналізується скоротилися на 17,3 в.п. та 2,9 в.п. відповідно.

Серед країн європейського регіону до найбільших імпортерів залізної руди належать Німеччина, Нідерланди, Франція, Італія та Великобританія. Їх сумарна частка у загальносвітовій структурі імпорту залізородної сировини значно поступається аналогічному показнику країн азійського регіону. Так, зокрема, у 2016р. частка країн ЄС 27 у загальносвітовій структурі імпорту залізородної сировини становила 6,7%, що на 14,6 в.п. менше, порівняно з аналогічним періодом 2000р. (рис. 5).

Серед найбільших європейських країн-імпортерів, зростання частки у загальносвітовому імпорті залізородної сировини спостерігається лише у Нідерландів (з 1,4% у 2000р. до 2,0% у 2016р.).

Водночас частка інших європейських країн у загальносвітовій структурі імпорту залізної руди за період, що аналізується має низхідну динаміку. Зокрема, частка Німеччини протягом 2000–2016 рр. скоротилася на 6,7 в.п., Франції – на 2,9 в.п., Італії – 2,8 в.п., Великобританії – 2,7 в.п. Україна у загальносвітовій структурі імпорту залізородної сировини скоротила свою частку з 1,4% у 2000 р. до 0,1 % у 2016 р.

Найбільшими експортерами готового прокату є країни ЄС 27 та Азії. Їх сумарна частка у загальносвітовій структурі експорту готового прокату у 2016 р. становила 87,5%, що на 2,5 в.п. більше, порівняно з аналогічним періодом 2000 р. (рис. 6).

Звертає на себе увагу зростання частки у загальносвітовій структурі експорту готового прокату країн азійського регіону, яка протягом 2000-2016 рр. збільшилася на 22,3 в.п. Таке зростання відбулося в основному за рахунок Китаю, який збільшив свою частку в загальносвітовому експорті

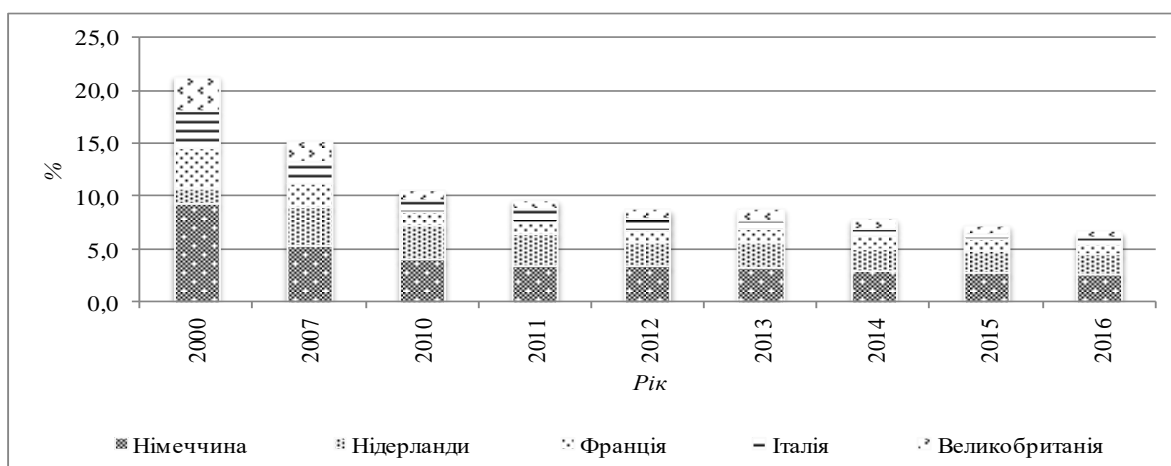

Рис. 5. Частка найбільших країн європейського регіону у загальносвітовому імпорті залізної руди у 2000–2016 рр., %

Джерело: розраховано за даними: Steel Statistical Yearbook 2010; 2017 / World Steel Association: URL: <https://www.worldsteel.org>

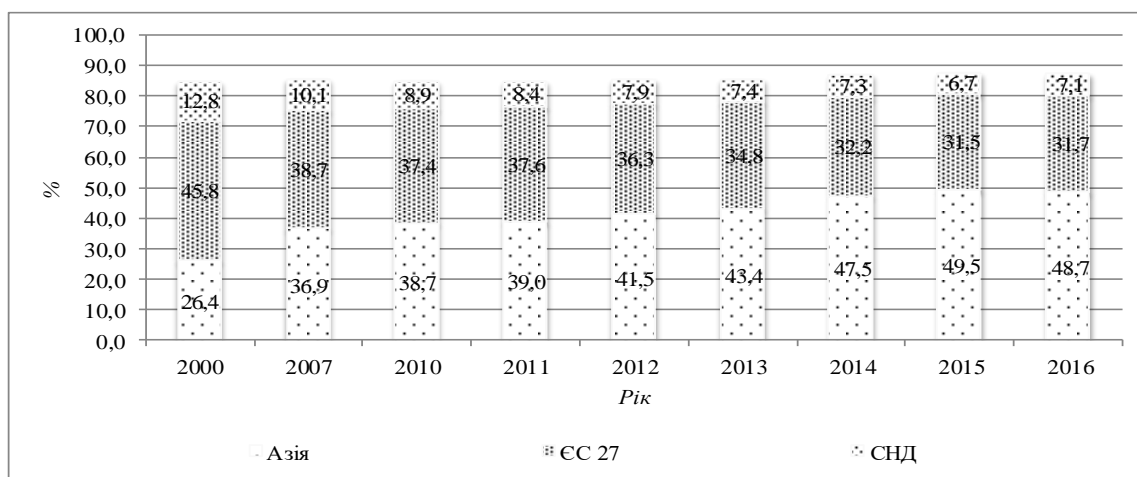

Рис. 6. Частка найбільших регіонів у загальносвітовій структурі експорту готового прокату у 2000–2016 рр., %

Джерело: розраховано за даними: Steel Statistical Yearbook 2010; 2017 / World Steel Association: URL: <https://www.worldsteel.org>

готового прокату за період, що аналізується на 23,4 в.п. – з 2,4% у 2000 р. до 25,8% у 2016 р. Поряд з Китаєм дещо збільшила свою частку й Південна Корея, з 5,4% у 2000 р. до 7,2% у 2016 р.

Водночас частка Японії у загальносвітовій структурі експорту готового прокату, незважаючи на збільшення фізичних обсягів скоротилася на 2,0 в.п. – з 10,6% у 2000 р. до 8,6 % у 2016 р.

Частка України у загальносвітовій структурі експорту готового прокату протягом 2000–2016 рр. скоротилася на 2,8 в.п., що свідчить про втрату основних ринків збуту.

Найбільшими світовими імпортерами готового прокату є фактично ті ж самі країни, які імпортують напівфабрикати, а також Франція, Мексика, Іспанія та Росія. Їх сумарна частка у загальносвітовій структурі імпорту готового прокату у 2016 р. скоротилася порівняно з аналогічним періодом 2000 р. на 9,9 в.п. (з 58,8% у 2000 р. до 48,9% у 2016 р.) (рис. 7).

З рис. 7 видно, що протягом 2000–2016 рр. імпорт готового прокату найбільше скоротився в таких країнах, як: США (-5,1 в.п.); Китай (-3,2 в.п.); Франція (-3,0 в.п.); Італія (-2,2 в.п.); Німеччина (-1,6 в.п.); Іспанія (-1,5 в.п.) та Бельгія (-1,0 в.п.). Найбільший приріст імпорту готового прокату продемонстрували такі країни, як: В'єтнам (+4,1 в.п.); Південна Корея (+1,7 в.п.) та Таїланд (+1,6 в.п.).

Частка України у загальносвітовій структурі імпорту готового прокату протягом періоду, що аналізується коливалася від 0,5% до 2,9%. Незважаючи на той факт, що протягом 2000–2016 рр. у фізичному вимірі обсяги імпорту готового прокату до України зросли вдвічі, її частка у загальносвітовій структурі імпорту готового прокату зросла лише на 0,1 в.п. (з 0,2% у 2000р. до 0,3% у 2016р.).

Отже, проведений аналіз тенденцій розвитку світового ринку металопродукції показав, що протягом останніх сімнадцяти років спостерігається динаміка до зростання обсягів споживання продукції сировинного характеру, особливо залізної руди. Водночас частка товарів з вищою доданою вартістю поступово скорчується. Такі зрушення обумовлені, в першу чергу, наявністю у світі значної кількості надлишкових потужностей з виробництва металопродукції, які постійно зростають, особливо в країнах азійського регіону.

Варто зазначити, що структурні зміни, які відбуваються на світовому ринку металопродукції суттєво впливають на розвиток металургійної галузі України. Цей вплив проявляється, насамперед, у підвищенні вимог до ефективності роботи вітчизняних товаровиробників, а саме: підвищення якості продукції, зниження її собівартості, підвищення сервісного обслуговування тощо.

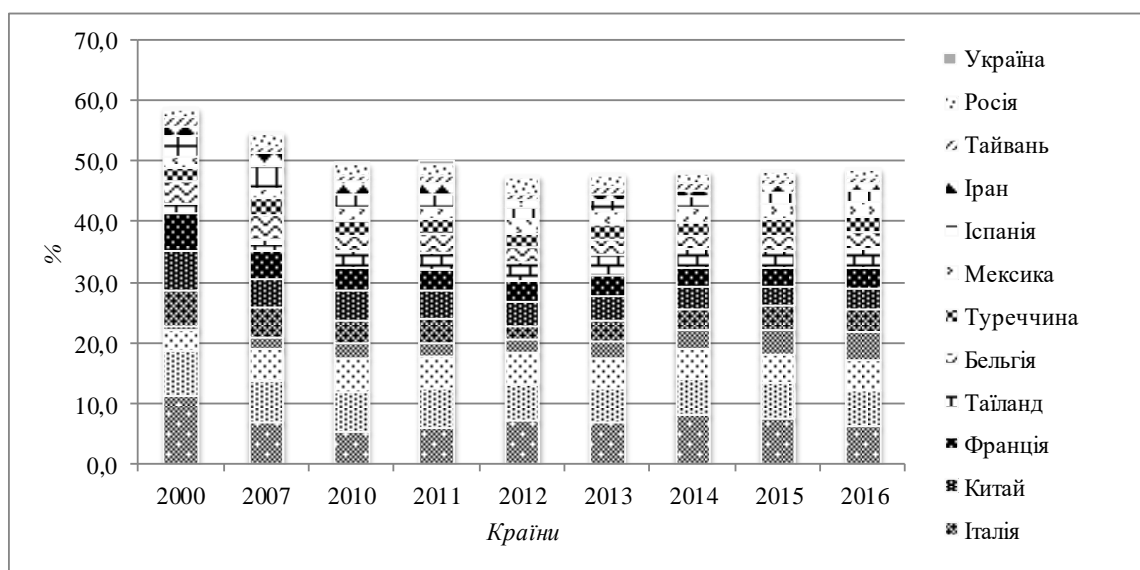

Рис. 7. Частка найбільших країн та України у загальносвітовій структурі імпорту готового прокату у 2000–2016 рр., %

Джерело: розраховано за даними: Steel Statistical Yearbook 2010; 2017 / World Steel Association: URL: <https://www.worldsteel.org>

Тобто, тенденції, що спостерігаються у світовій торгівлі металопродукцією вимагають від вітчизняних товаровиробників переходу до якісно нового етапу розвитку, який має бути спрямований на забезпечення високої конкурентоспроможності як вітчизняних виробників гірничо-металургійної продукції, так й економіки країни в цілому [7, С. 34]. Проте, як свідчать дані World Steel Association, Україна з року в рік втрачає свої позиції як в рейтингу провідних виробників, так й експортерів металопродукції. Зокрема, якщо у 2000 р. Україна у загальносвітовому рейтингу найбільших виробників сталі посідала сьоме місце, то у 2016 р її позиція змістилася на десяте. У цьому списку за останні сімнадцять років її випередили такі країни, як Індія, Туреччина та Бразилія. При цьому, протягом 2000–2016 рр. частка України у загальносвітовому виробництві сталі скоротилася майже на 3,6 в.п. – з 3,7% у 2000 р. до 0,15% у 2016 р.

Серед країн – найбільших експортерів металопродукції Україна у 2016 р. посіла шосте місце, поступившись таким країнам, як Китай, Японія, Росія, Південна Корея та Німеччина, хоча у 2000 р. посідала четверте. Частка України у загальносвітовому експорті напівфабрикатів та готового прокату протягом 2000–2016 рр. скоротилася на 3,5 в.п. – з 7,3% у 2000 р. до 3,8% у 2016 р.

Серед вітчизняних корпорацій, які потрапили до рейтингу 100 найбільших компаній з виробництва сталі у 2016 р. необхідно виділити СКМ та ІСД. Зокрема у 2016 р. компанія СКМ виплавляла 10,3 млн.т. сталі та посіла 37 позицію, а компанія ІСД – 4,6 млн.т. та посіла 74 місце [8].

Усе це свідчить про те, що існуючий розвиток вітчизняної металургії не відповідає основним тенденціям, які спостерігаються у світовій металургійній галузі. Наслідками такої невідповідності стало щорічне скорочення обсягів виробництва, експорту та внутрішнього споживання вітчизняної металопродукції.

Через щорічне скорочення обсягів експорту металопродукції, а отже і її виробництва, неодноразово загострювалися питання про необхідність переорієнтації металургійної галузі на першочергове задоволення внутрішнього попиту шляхом інтенсивного розвитку металоспоживання всередині країни. Головними аргументами у цій дискусії виступають [9, С. 71]:

- 1) вразливість металургійної галузі у випадку погіршення зовнішньоторговельної кон'юнктури;
- 2) забезпечення певного базису стабільності українським виробникам унаслідок збільшення обсягів споживання вітчизняної металопродукції всередині країни. Чи насправді це так?

На підтвердження першого аргументу – залежності вітчизняних виробників металопродукції від зовнішньоекономічної кон'юнктури наведемо наступні дані.

Через наявність виробничого потенціалу, який значно перевищує внутрішні потреби країни та глибоку економічну кризу (1991–1995 рр.), яка характеризувалася розривом господарських зв'язків металургійних підприємств із споживачами та постачальниками; дефіцитом оборотних коштів унаслідок інфляції та неплатежів; згортанням бюджетного фінансування; дефіцитом керованості розриву технологічно пов'язаних підприємств основна увага українських виробників металопродукції зосередилася на експортній діяльності [10, С. 269].

Вихід підприємств металургійної галузі на зовнішній ринок стимулював із 1996 р. зростання обсягів металургійного виробництва. Проте, як свідчить досвід, розвиток галузі відбувався вкрай нерівномірно. Темпи її розвитку протягом 1996–2016 рр. постійно змінювалися – періоди прискореного зростання чергувалися з періодами уповільнення та навіть абсолютного падіння обсягів виробництва (рис. 8).

Рис. 8. Динаміка індексу обсягів продукції металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів у 1996–2016 рр., %

Джерело: складено та розраховано за даними: Виробництво основних видів промислової продукції у 1995–2016 рр. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

В основі цих коливань лежали як зміни зовнішньої кон'юнктури, так і внутрішні фактори. Як країні прояви негативних умов виступали також кризи – фінансові, товарні, системні тощо. Так, зокрема, розпочате в 1996 р. економічне зростання вітчизняної металургійної галузі було зупинено світовою економічною кризою 1998 р., що розпочалася з Південно-Східної Азії і розповсюдилася по всьому світу. Її наслідками стали: кредиторська заборгованість за товари, роботи і послуги;

заборгованість перед бюджетом та позабюджетними фондами; дефіцит обігових коштів; заборгованість із заробітної плати тощо [11, С. 117].

Розпочатий у 1999 р. економічний експеримент [12] та поліпшення кон'юнктури на світовому ринку металопродукції вивели металургійні підприємства з фінансової кризи і забезпечили додатковий приток фінансових ресурсів у галузь, активізувавши тим самим їх інвестиційну діяльність. Проте, як свідчить досвід, цих інвестиційних ресурсів було недостатньо для проведення глибокої реструктуризації галузі і модернізації її застарілих виробничих потужностей. Так, за даними Державної служби статистики України, якщо знос основних виробничих фондів підприємств металургійної галузі у 1996 р. становив 56,8%, то у 2005 р. цей показник становив уже 69,8% [13].

Через несприятливий інвестиційний клімат також не вдалося залучити до процесу модернізації підприємств металургійної галузі й іноземних інвесторів. Тому інвестиційна активність металургійних підприємств виявилася залежною, насамперед від їхньої прибутковості, яка, у свою чергу, значною мірою залежить від попиту на світовому ринку металопродукції.

У подальшому, сприятлива кон'юнктура на світовому ринку металопродукції протягом 2001–2007 рр. забезпечила зростання обсягів виробництва та експорту вітчизняної металопродукції. Однак через світову фінансово-економічну кризу у 2009 р. на світовому ринку металопродукції спостерігалось скорочення попиту на 7,5% порівняно з аналогічним періодом 2008 р. Від такого скорочення постраждала більшість металургійних країн та найбільше – Україна. Так, якщо темпи приросту виробництва сталі у світі в 2008 р. порівняно з 2007 р. знизилися на 6,3 в.п., а в 2009 р. – ще на 6,5 в.п. то в Україні у 2008 р. – на 10,3 в.п., а в 2009 р. іще на 10,5 в.п. (рис. 9).

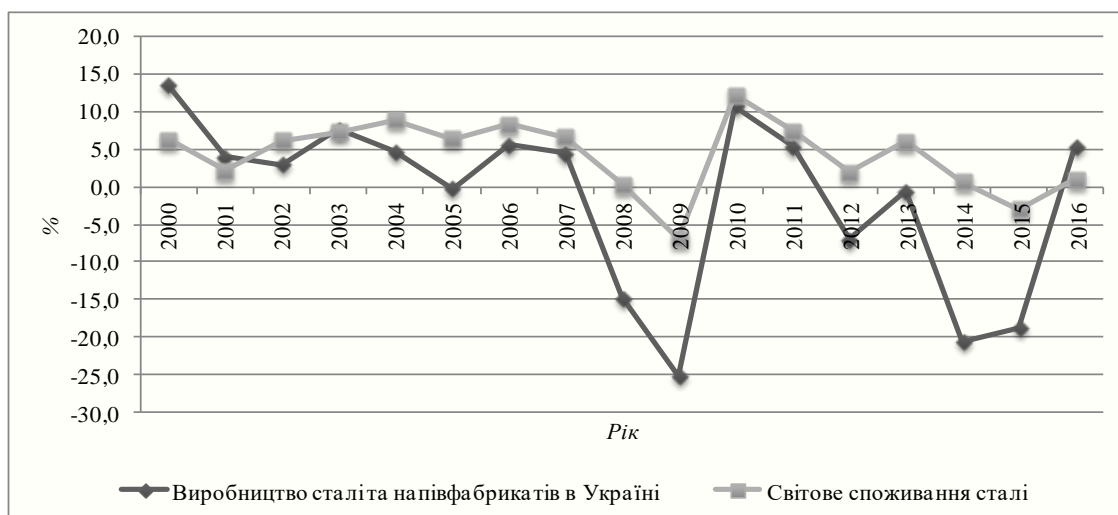

Рис. 9. Темпи приросту виробництва сталі в Україні та світі у 2000–2016 рр., %

Джерело: розраховано за даними: Steel Statistical Yearbook 2010; 2017 / World Steel Association: URL: <https://www.worldsteel.org>

Наслідком скорочення обсягів виробництва металопродукції в Україні стало зниження рівня рентабельності металургійних підприємств з 8,3% у 2007 р. до -2,3% у 2009 р. та зменшення чисельності виробничого персоналу за аналогічний період з 420 тис. осіб до 355 тис. осіб та подальшим його скороченням [9, С. 76–77].

Звичайно це не увесь перелік негативних наслідків, спричинених світовою фінансово-економічною кризою. Хоча вже їх достатньо для підтвердження аргументу про високу залежність вітчизняних виробників від зовнішньоекономічної кон'юнктури, яка у кризові періоди негативно впливає на розвиток не лише металургійної галузі, а й економіки країни загалом.

На наш погляд, збільшення обсягів споживання вітчизняної металопродукції всередині країни здатне знизити залежність українських виробників від коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури та забезпечити їм певний базис стабільності. Проте тут існує ряд умов, без вирішення яких досягти бажаних результатів буде досить важко.

По-перше, внутрішній ринок металопродукції є значно вужчим за існуючі можливості металургійної галузі. Зокрема, якщо найбільші обсяги споживання металопродукції на внутрішньому ринку було зафіксовано у 2007 р. на рівні 8,1 млн.т., то обсяги виробництва сталі у цей період становили 42,8 млн.т., а це майже в 5,3 рази більше, ніж може спожити внутрішній ринок (рис. 10).

По-друге, незважаючи на суттєве перевищення обсягів металургійного виробництва над внутрішнім споживанням, на вітчизняному ринку металопродукції протягом 2000–2016 рр. спостерігалися значні обсяги імпорту (рис. 11). Так, частка імпорту металопродукції у загальних обсягах внутрішнього споживання у зазначений період коливалася від 10,2% у 2000 р. до 35,8% у 2008 р.

Варто також зазначити, що ємність внутрішнього ринку металопродукції України серед одинадцяти найбільших країн-виробників сталі є найнижчою. Зокрема, з виробленої у 2016 р. понад 24,0 млн.т. сталі на внутрішньому ринку України було спожито лише 17,8% (рис. 12).

Водночас в Німеччині обсяги споживання металопродукції майже рівні обсягам її виробництва – 96,2%. В Індії частка внутрішнього споживання у загальній структурі виробництва становила 87,4%; в Китаї – 84,2%; в Південній Кореї – 83,2%; Бразилії – 58,1%; в Японії – 59,4%; в Росії – 54,0%. Також серед одинадцяти найбільших країн-виробників сталі у 2016 р. три країни спожили металопродукції більше, ніж виробили. До таких країн належать: США (116,9%); Італія (103,0%); Туреччина (102,7%).

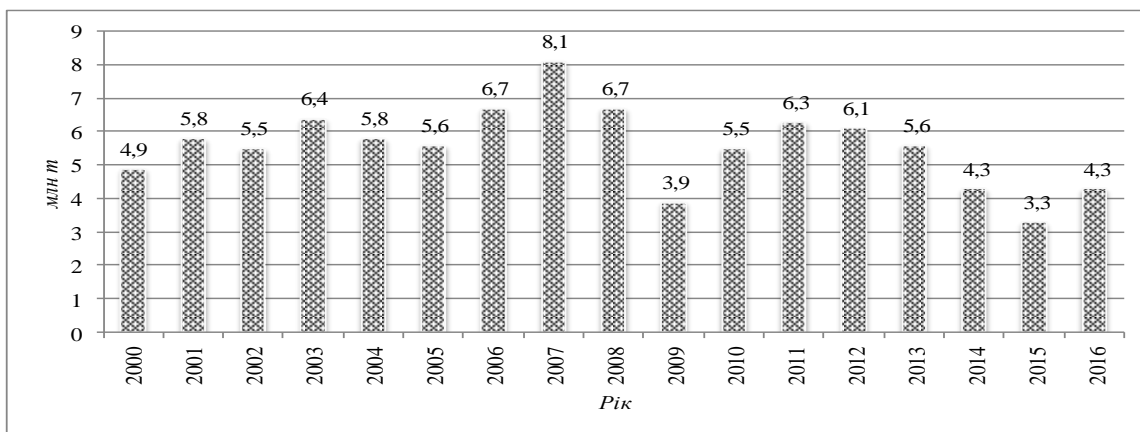

Рис. 10. Динаміка внутрішнього споживання металопродукції у 2000–2016 рр., млн. т.

Джерело: розраховано за даними: Steel Statistical Yearbook 2010; 2017 / World Steel Association: URL: <https://www.worldsteel.org>

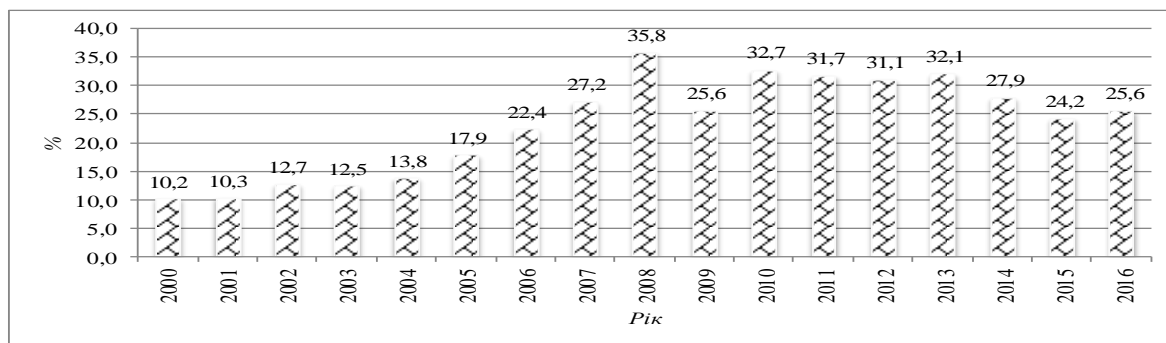

Рис. 11. Частка імпорту металопродукції у загальних обсягах внутрішнього споживання у 2000–2016рр., %

Джерело: розраховано за даними: Steel Statistical Yearbook 2010; 2017 / World Steel Association: URL: <https://www.worldsteel.org>

Виходячи із світових тенденцій, на наш погляд, Україна має перейняти досвід провідних виробників сталі та здійснити переорієнтацію у бік задоволення потреб внутрішніх споживачів. Звичайно, сьогодні мова не йде про співвідношення 90% – внутрішній ринок і 10% – експорт, водночас досягнення співвідношення хоча б 50:50 є цілком реальним, а як свідчить досвід, ще й виправданим з точки зору зниження негативних наслідків зовнішньоекономічної кон'юнктури.

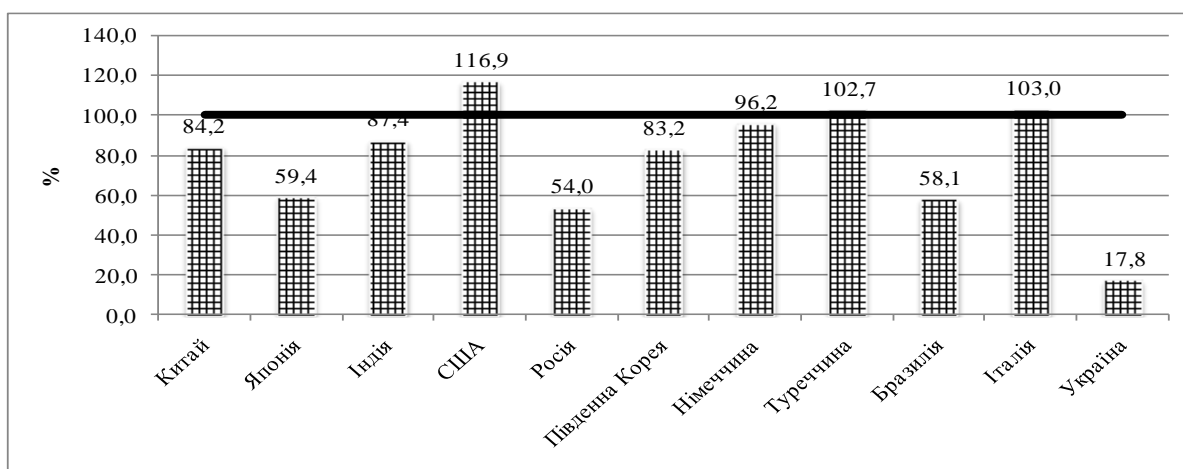

Рис. 12. Частка внутрішнього споживання металопродукції найбільшими країнами–виробниками сталі у загальній структурі металургійного виробництва у 2015 р.

Джерело: складено та розраховано за даними: Steel Statistical Yearbooks 2016 / WorldSteel Association. URL: <https://www.worldsteel.org>

Крім структурної недосконалості до основних проблем, які стримують конкурентоспроможний розвиток металургійної галузі України необхідно віднести й технологічне відставання виробничих потужностей від світових зразків, а що головне, відсутність будь-якого стратегічного бачення держави щодо майбутніх перспектив її існування. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність щодо розробки чіткої, зрозумілої та дієвої державної політики конкурентного розвитку металургійної галузі, яка, на наш погляд, повинна будуватися з урахуванням двох основних напрямів: розширення внутрішнього ринку та розширення експортних позицій. Для цього пропонуємо розробити **«Державну програму модернізації та розвитку металургійної галузі України до 2027 року»**.

Зазначимо, що першочерговим завданням державної політики конкурентного розвитку галузі має стати якісно нова взаємодія органів державної влади з керівниками (власниками) металургійних підприємств та провідними науковими організаціями щодо розробки комплексної програми розвитку та модернізації кожного окремого гірничо-металургійного підприємства. Ця програма не повинна суперечити вимогам СОТ та Угоди асоціації з ЄС, і передбачати виведення із експлуатації зайвих виробничих потужностей, вирішення у зв'язку з цим соціальних проблем регіонів. Цього можна досягти завдяки [14, С. 113]:

- 1) проведенню ефективної галузевої політики, націленої на створення сприятливих умов для концентрації гірничо-металургійних підприємств;
- 2) створенню потужних конкурентоспроможних вертикально-інтегрованих компаній – національних лідерів в металургійній сфері;
- 3) проведенню масштабної модернізації й оновленню виробництва, випуску продукції з високою доданою вартістю;
- 4) зниженню шкідливих викидів;

Відтак метою Державної програми модернізації та розвитку металургійної галузі України до 2027 року має стати: модернізація виробничих потужностей на основі визначення пріоритетних напрямів структурної перебудови галузі, орієнтованих на виробництво екологічно чистої та конкурентоспроможної металопродукції.

Основними завданнями Державної програми модернізації та розвитку металургійної галузі мають стати:

1. Оптимізація металургійних потужностей до оптимально прийнятних меж з урахуванням максимально можливого розширення внутрішнього ринку.

2. Розробка та реалізація інноваційної моделі розвитку галузі шляхом створення та впровадження у виробництво принципово нових наукоємних та ефективних технологій, а також ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій світового рівня.

3. Розвиток ринків збуту металопродукції. На наш погляд пріоритетним ринком збуту вітчизняної металопродукції має стати внутрішній ринок. Основним пріоритетом у напрямі розвитку зовнішніх ринків збуту має стати оптимізація їх обсягів і структури. Для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних металовиробників на внутрішньому й зовнішньому ринках, подолання існуючої тенденції зростання імпорту необхідно здійснити диверсифікацію виробництва у бік освоєння випуску нових, високотехнологічних видів продукції (прокат з покриттям, у тому числі холодної прокатки, вироби з легованої сталі, продукти прямого відновлення залізних руд, калібрований прокат, гнуті профілі).

4. Удосконалення державної політики щодо розвитку металургійної галузі. Першочерговим завданням має стати переорієнтація державної промислової політики у галузі на заходи стратегічного значення. Реалізація цього напряму Державної програми дасть змогу поступово відійти від домінуючих на сьогодні оперативних-тактичних антикризових заходів, що мають, як правило, короткострокові стабілізаційно-компенсаційні ефекти. Більше того, саме стратегічна орієнтація державної підтримки дозволить забезпечити необхідний баланс інтересів держави, металургійної галузі та бізнесу інших галузей.

Запропонована стратегія розвитку галузі повинна формуватися на пріоритетах концепції неоіндустріалізації національної економіки в основі якої лежать: власні ресурси; нові технології; активний внутрішній попит. Саме вони є тими вирішальними факторами, які зможуть вивести металургійну галузь на шлях економічного зростання та глобальної конкурентоспроможності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Металургійна галузь України має стати основою з реалізації нових моделей державної промислової політики. Основний акцент у державній підтримці зміщується у бік формування стимулюючих заходів загальноекономічного характеру й удосконалення інституційного середовища, що максимізує загальні ефекти і звужує можливості суспільно неефективного «ручного» управління, поєданого з корупційно-тіншовими схемами.

Зважаючи на безальтернативність інноваційного шляху розвитку металургійної галузі, зусилля держави необхідно зосередити на підтримці інновацій, зокрема, на формуванні умов для тісної й ефективної співпраці освіти та науки з бізнесом на взаємовигідній основі за такими напрямками, як фінансування, інформаційна підтримка, пріоритетне впровадження вітчизняних розробок.

Важливим чинником у забезпеченні шляхів фінансування модернізації та розвитку металургійної галузі є створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій. За нашими розрахунками, лише на реалізацію заходів з модернізації підприємств металургійної галузі необхідно витратити близько 11,5 млрд. дол. США [15, С. 86].

На наш погляд, реалізація вищезазначених стратегічних пріоритетів шляхом використання унікальних потенційних можливостей металургійної галузі України, заснованих на перспективних наукових дослідженнях і розробках, створить передумови для її стійкого довгострокового економічного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власюк Т.О. Металургійна галузь України на світовому ринку: проблеми та пріоритети. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. праць. 2016. №3. С. 91–103.

2. Хижняк О.С. Сучасний стан металургійних підприємств України: проблеми і перспективи розвитку. Молодий вчений. 2017. №5. С. 762–768.

3. Анісімова О.М. Аналіз світового ринку металопродукції. Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Економіка. 2011. Вип. 16. С. 435–443. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_16_60

4. Чередніченко С.В. Прогнозування тенденцій світового ринку металопродукції та експортної діяльності металургійної галузі України. Вісник Східноєвропейського університету економіки і

менеджменту. Сер.: Економіка і менеджмент. 2014. №1. С. 38–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuem_2014_1_7.

5. Довгань Д.А. Світовий ринок чорних металів: тенденції розвитку та перспективи для України. Економіка і суспільство. 2016. №7. С. 24–29.

6. Янів Л.М., Приварникова І.Ю. Розвиток світового ринку сталі та перспективні закордонні ринки для підприємств чорної металургії України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. № 21. Ч.2. С.130–133.

7. Бараш М.Я., Венгер В.В. Напрями забезпечення стабільного розвитку конкуренції на ринку гірничо-металургійного комплексу. «Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України». 2007. №4. С.34–43.

8. Top steel-producing companies 2016 / WorldSteel Association. URL: <https://www.worldsteel.org>

9. Венгер В.В., Осипов В.М. Внутрішній ринок як фактор розвитку металургійної галузі України. Економіка і прогнозування. 2017. №3. С. 69–84.

10. Кирий В.В. Засади формування фінансово-промислових груп в Україні. Інноваційна економіка. 2012. № 2. С. 269–272.

11. Венгер В.В., Точилін В.О. Особливості взаємодії держави та бізнесу у сфері гірничо-металургійного комплексу України: від підтримки до партнерства. Економіка і прогнозування. 2010. № 2. С. 114–128.

12. Закон України „Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України” від 17.07.1999р. № 934-XIV (втратив чинність). URL: zakon.rada.gov.ua.

13. Ступінь зносу основних засобів промисловості за видами діяльності у 1996–2016 рр. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

14. Точилін В.О., Венгер В.В. Ринок металопродукції: сучасний стан і перспективи розвитку. Актуальні проблеми економіки. 2010 № 3. С. 105–114.

15. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця; чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». 2015. 104 с.

REFERENCES

1. Vlasiuk, T.O. (2016). Metalurhiina haluz Ukrainy na svitovomu rynku: problemy ta priorityty [Metallurgical branch of Ukraine in the world market: problems and priorities]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu: zb. nauk. prats. 3, pp. 91–103 [in Ukrainian].

2. Khyzhniak, O.S. (2011). Suchasnyi stan metalurhiinykh pidpriemstv Ukrainy: problemy i perspektyvy rozvytku.[Current state of metallurgical enterprises in Ukraine: problems and development prospects]. Molodyi vchenyi, 5, pp. 762–768 [in Ukrainian].

3. Anisimova, O.M. (2011). Analiz svitovoho rynku metaloproduktsii. [Analysis of the world market of metal products]. Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]. Ser: Ekonomika. Vyp. 16, pp. 435–443. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_16_60 [in Ukrainian].

4. Cherednichenko, S.V. (2014) Prohnozuvannia tendentsii svitovoho rynku metaloproduktsii ta eksportnoi diialnosti metalurhiinoi haluzi Ukrainy.[Forecasting trends in the world market of metal products and export activities in the metallurgical industry of Ukraine]. Skhidnoevropeiskoho universytetu ekonomiky i menezhmentu. Ser.: Ekonomika i menezhment. 1, pp. 38–43. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuem_2014_1_7[in Ukrainian].

5. Dovhan, D.A. (2016). Svitovyi rynek chornykh metaliv: tendentsii rozvytku ta perspektyvy dlia Ukrainy.[World market of ferrous metals: development trends and prospects for Ukraine]. Ekonomika i suspilstvo. Vyp. 7. pp. 24–29 [in Ukrainian].

6. Yaniv, L.M., Pryvarnykova, I.Iu. (2016). Rozvytok svitovoho rynku stali ta perspektyvni zakordonni rynky dlia pidpriemstv chornoï metalurhii Ukrainy[Development of the global steel market and prospective foreign markets for Ukrainian ferr ous metallurgy enterprises]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky. Vyp. 21, Ch. 2, pp. 130–133 [in Ukrainian].

7. Barash, M.Ia., Venher V.V. (2007). Napriamy zabezpechennia stabilnoho rozvytku konkurentsii na rynku hirnycho-metallurhiinoho kompleksu [Directions for ensuring stable development of competition in the mining and metallurgical complex market]. «Konkurentsia. Visnyk Antymonopolnoho komitetu Ukrainy». 4, pp.34–43 [in Ukrainian].
8. Top steel-producing companies 2016 .WorldSteel Association. Retrieved from: <https://www.worldsteel.org> [in English]
9. Venher, V.V., Osypov, V.M. (2017) Vnutrishnii rynek yak faktor rozvytku metallurhiinoi haluzi Ukrainy [The domestic market as a factor in the development of the metallurgical industry in Ukraine]. Ekonomika i prohnozuvannia. 3, pp. 69–84 [in Ukrainian].
10. Kyrii, V.V. (2012). Zasady formuvannia finansovo-promyslovykh hrup v Ukraini [Fundamentals of the formation of financial and industrial groups in Ukraine]. Innovatsiina ekonomika. 2, pp. 269–272 [in Ukrainian].
11. Venher, V.V., Tochylin, V.O. (2010) Osoblyvosti vzaiemodii derzhavy ta biznesu u sferi hirnycho-metallurhiinoho kompleksu Ukrainy: vid pidtrymky do partnerstva [Peculiarities of interaction between the state and business in the sphere of the mining and metallurgical complex of Ukraine: from support to partnership]. Ekonomika i prohnozuvannia. 2, pp. 114–128 [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy „Pro provedennia ekonomichnoho eksperymentu na pidpriemstvakh hirnycho-metallurhiinoho kompleksu Ukrainy” vid 17.07.1999. № 934-XIV (vtratyv chynnist). [Zakon Ukrainy Law of Ukraine "On the conduct of an economic experiment at the enterprises of the metallurgical complex of Ukraine" from 17.07.1999. № 934-XIV (has lost its effect)]. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua. [in Ukrainian].
13. Stupin znosu osnovnykh zasobiv promyslovosti za vydamy diialnosti u 1996–2016 rr. /Derzhstat Ukrainy. [Degree of depreciation of fixed assets of industry by types of activity in 1996–2016 rr. /Gosstat of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
14. Tochylin, V.O., Venher, V.V. (2010). Rynek metaloproduktsii: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [Metal products market: current state and prospects of development]. Aktualni problemy ekonomiky. 3, pp. 105–114 [in Ukrainian].
15. Implementatsiia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: rekomendatsii na osnovi dosvidu krain Skhidnoi Yevropy: naukova dopovid [Implementation of Solyasheniya about the association between Ukraine and the EU: recommendations based on the experience of the countries of Eastern Europe: a scientific report] / za red. akad. NAN Ukrainy V.M. Heitsia; chl.-kor. NAN Ukrainy A.I. Danylenka, chl.-kor. NAAN Ukrainy, d-ra ekon. nauk T.O. Ostashko ; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». K. 2015. 104 p. [in Ukrainian].